

УДК 36.1/5

DOI 10.24412/3005-8023-2025-2-75-84

**ФАРҲАНГИ АНДОЗ ҲАМЧУН
УНСУРИ ТАКМИЛИ
МУНОСИБАТҲОИ АНДОЗӢ**

**НАЛОГОВАЯ КУЛЬТУРА
КАК ЭЛЕМЕНТ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ**

**TAX CULTURE AS AN
ELEMENT OF IMPROVEMENT OF
TAX RELATIONS**

*Салимова Муҳайё Музаффаровна, н.и.и.,
дотсенти кафедраи андоз ва андозбандии
ДДҲБСТ (Хучанд, Тоҷикистон)*

*Салимова Мухайё Музаффаровна,
канд. экон. наук, доцент кафедры налогов
и налогообложения ТГУПБП
(Худжанд, Таджикистан)*

*Salimova Muhayo Muzaffarovna, candidate of
Economy, docent of tax assessment department
under the TSULBP (Khujand, Tajikistan)
e-mail: smuhoye-79@mail.ru*

Масъалаи ташаккули маърифати андозӣ ва фарҳанги андози шаҳрвандон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардидааст. Унсури муҳими такмили муносибатҳои иқтисодии байни давлат ва субъектҳои хоҷагидор ва аҳоли ташаккули фарҳанги андоз мебошад, ки ба касбият, масъулиятпазирӣ ва дониши ҳуқуқии намоёндогони мақомоти қонунгузор ва иҷроияи ҳокимияти давлатӣ асос ёфта, рафтори мувофиқи аз лиҳози иҷтимоӣ ғаъол ва мадания ахлоқии андозсупорандагонро таъмин менамояд. Муҳимияти ташаккули фарҳанги андоз дар ҷомеа, инчунин сабабҳои асосии саркашии андозсупорандагон аз пардохти андоз асоснок шудааст. Дар асоси таҳлил самтҳои асосии таҳияи сиёсати андоз муайян карда шудаанд, ки дар он нақши асосиро маърифати молиявӣ ва иқтисодии шаҳрвандони кишвар мебошад. Роҳҳои баланд бардоштани маърифати андозӣ ва фарҳанги андози андозсупорандагон ҳамчун шарикони давлат пешниҳод шудааст. Асоснок карда мешавад, ки рушди босамари фарҳанги андози аҳоли танҳо тавассути ба қонунгузори андоз ворид намудани механизму воситаҳои танзими андоз, ки хусусияти муносибати иҷтимоиву фарҳангии шаҳрвандонро ба андоз ба назар мегиранд, имконпазир мебошад.

Калидвожаҳо: мақомоти андоз, фарҳанги андоз, маърифати андозӣ, қонунгузори андоз, муносибатҳои андозӣ, саркашӣ аз пардохти андоз

Рассмотрена проблема формирования налоговой грамотности и налоговой культуры населения Республики Таджикистан. Отмечено, что важнейшим элементом совершенствования экономических отношений между государством, хозяйствующими субъектами и населением выступает повышение налоговой культуры, которая основывается на профессионализме, ответственности, правовых знаниях представителей законодательной и исполнительной власти, что обеспечивает соответствующее социально активное и культурно-этичное поведение граждан и налогоплательщиков. Раскрыта важность формирования налоговой культуры в обществе, выявлены основные причины уклонения от уплаты налогов. На основе анализа определены основные направления формирования налоговой политики, в которой главную роль должно сыграть финансово-экономическое образование граждан. Предложены способы повышения налоговой грамотности и налоговой культуры налогоплательщиков как партнеров государства. Обосновано, что эффективное развитие налоговой культуры населения возможно только за счет включения в налоговое законодательство механизмов и инструментов налогового регулирования, учитывающих специфику социокультурного отношения граждан к налогам.

Ключевые слова: налоговые органы, налоговая культура, налоговая грамотность, налоговое законодательство, налоговые отношения, уклонение от уплаты налогов

The article dwells on the problem of developing tax literacy and tax culture among the population of the Republic of Tajikistan. It was noted that the most important element in improving economic relations between the state and economic entities and the population is the improvement of tax culture, which is based on professionalism, responsibility, legal knowledge of representatives of the legislative and executive authorities, which ensures the appropriate socially active and culturally ethical behavior of citizens and taxpayers. The importance of forming a tax culture in society is revealed, the main reasons for tax evasion are identified. Based on the analysis, the main directions of tax policy formation are defined, in which the main role should be played by the financial and economic education of citizens. Methods for increasing tax literacy and tax culture of taxpayers as partners of the state are proposed. It is substantiated that the effective development of the tax culture of the population is possible only through the inclusion in tax legislation of mechanisms and instruments of tax regulation that take into account the specifics of the socio-cultural attitude of citizens to taxes.

Key-words: tax authorities, tax culture, tax literacy, tax law, tax relations, tax evasion

Мусаллам аст, ки ягон давлати мутамаддин бидуни андоз, ки манбаи асосии ташаккули бучети давлат ва минбаъд воситаи бозтаксими даромади ҷамъиятӣ ва танзими равандҳои иқтисодӣ тавассути татбиқи сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат ба шумор меравад, вучуд дошта наметавонад.

Муносибати ҷомеа ба андоз дар фарҳанги андозии онҳо ифода меёбад, ки ба дарки зарурати объективии андозбандӣ ва муносибати онҳо ба пардохти андоз асос ёфтааст. Сатҳи баланди фарҳанги андоз гарави рушди бомуваффақ ва шукуфоии давлат ба ҳисоб меравад. Аммо, мутаассифона, таърихан дар мамлакати мо дар ҳама давру замон як муносибати бадбинона ба андоз ҷой доштааст. Барои муқоиса, дар кишварҳои хориҷӣ фарҳанги баланди андоз дар он зоҳир мегардад, ки пардохти андоз мӯяи ифтихори андозсупорандагон буда, ҳанӯз аз овони кӯдакӣ ташаккул меёбад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи фарҳанги андоз қонеъкунанда нест.

Тибқи арзёбии қоршиносон танҳо аз ҳисоби шуғли ғайрирасмӣ (пинҳонӣ) ба бучети давлатӣ ҳамасола 600 млн. сомонӣ ворид намегардад; тақрибан чоряки даромади меҳнатии аҳолии кишвар ноаён боқӣ мемонад ва аз ин ҳисоб 30 фоизи андозӣ даромади шахсони воқеӣ ба бучети давлат дохил намешавад. Ҳамзамон, мувофиқи маълумоти омории Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо дар 11 моҳи соли 2024 аз рӯи натиҷаи санҷишҳои андоз дар ҷаъолияти субъектҳои хоҷагидор 1 640 млн. сомонӣ маблағҳои иловагии андоз ошкор ва ҳисоб карда шудааст [9].

Таҳлил нишон медиҳад, ки соли 2023 нисбат ба соли 2014 шумораи санҷишҳои андоз дар ҷаъолияти субъектҳои хоҷагидор ду баробар кам гардидааст, вале, маблағҳои дар натиҷаи санҷишҳои андоз ошқоргардида чор баробар афзудааст. Агар дар соли 2021 маблағҳои дар натиҷаи санҷишҳои андоз иловатан ош қоршудаи андоз 1230,5 млн. сомонӣ ва пардохтшуда 848,7 млн. сомонино ташкил дода бошад, ҳамин нишондиҳанда соли 2023 мутаносибан 1799,7 млн. сомонӣ ва 1132,6 млн. сомонино ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2021 ҳиссаи маблағҳои иловатан ошқоршуда 46,2 фоиз ва маблағҳои ба бучет аз ҳисоби санҷишҳои андоз пардохтшуда 33,4 фоиз афзоиш ёфтааст [5].

Ҷунин ҳолат гувоҳи риоя нагардидани талаботи қонунгузории андоз аз ҷониби баъзе субъектҳои хоҷагидор ва сатҳи пасти фарҳанги андозсупории онҳо мебошад. Тибқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ҳиссаи андозҳои пардохтнашаванда дар сохтори иқтисоди пинҳонӣ метавонад тақрибан 17 фоизи

ММД-ро ташкил намояд [1,103].

Ба ақидаи мо, сабабҳои асосии чунин вазъ, аз як тараф, кӯшиши аз иҷрои уҳдадории андоз саркашӣ намудани баъзе субъектҳои хоҷагидор бошад, аз тарафи дигар, меъёрҳои қонунгузорию ба таври бояду шояд надониستاني андозсупорандагон ва сатҳи пасти маърифати ҳуқуқии онҳо мебошад.

Тибқи назарияи чомашиносии амрикоӣ, профессори Донишгоҳи Ҳарвард Чорч Хоманс «фарҳанги андоз ин маҳсули устувори натиҷаи ғайриқонунии андоз, аз як ҷониб, ва андозсупорандагон, аз ҷониби дигар мебошад, ки дар равиши андозбандӣ иштирок менамоянд» [4,168].

Фарҳанги андоз дорои сохтори мураккаби бисёрзинагӣ буда, дар маҷмӯъ ҷузъи ҷудонопазири фарҳанги умумии шахсият ва чома мебошад.

Муваффақтарин таърифи фарҳанги андозро, ба назари мо, олими олмонӣ Биргер Хеппи пешниҳод намудааст: «Фарҳанги андозии ин ё он кишвар маҷмӯи тамоми ниҳодҳои дахлдори расмӣ ва ғайирасмӣ, аз он ҷумла вобастагӣ ва робитаҳои мебошад, ки дар натиҷаи ҳамкории доимии онҳо ба вучуд омадааст, ки бо низоми миллии андоз ва ғайриқонунии он алоқаманд буда, таърихан дар фарҳанги мамлакат ташаккул ёфтааст». Мутаносибан, ба гуфтаи Б. Хеппи, фарҳанги андоз мафҳуми васеътар аз «фарҳанги пардохти андоз» буда, дар доираи он шартан ду ҷузъро ҷудо намудан мумкин аст: яқум, омили зеҳнӣ, ки дониш, малака ва таҷриба дар соҳаи андозбандӣ дар назар дорад; дуюм, омили эҳсосӣ – арзёбии субъективии низоми андоз аз лиҳози арзишҳои ҳуқуқӣ ва ғайриҳуқуқии мавҷуда дар чомаи муайян [3, 81].

Низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои ҷиддиро, аз ҷумла гузариш аз амсилаи маъмурӣ – фармонфармоии маъмурикунонии андоз ба амсилаи «ҳамкории шарикона», ки асоси онро принсипи «хизматрасонии мизочмехвар», ҳалли ғайриқонунии баҳсҳо ташкил медиҳад, аз сар мегузаронад. Дар ин равиш, муҳимтарин шарт азнавсозии низоми маъмурикунонии андоз дар самти «амсилаи ҳамкорӣ» таҳаввулоти сифатии фарҳанги андози ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои андозӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳамроҳии муносиби манфиатҳои давлат ва манфиатҳои андозсупорандагон, ки ба ташаккули муносибатҳои шарикона нигаронида шудааст, заминаи устувори фарҳанги андозро ташкил медиҳад.

Фарҳанги андоз як ҷузъи фарҳанги миллии кишвар мебошад, ки бо ҳамкории байни давлат ва шахрвандон дар низоми андозбандӣ робитаи зич дошта, унсурҳои зайлро ташаккул медиҳад:

- дараҷаи дониш ва сатҳи риояи талаботи қонунгузории андоз ва низоми андозбандӣ дар маҷмӯъ аз ҷониби иштирокдорони муносибатҳои андозӣ;
- иҷрои пурра ва саривақтии уҳдадориҳои андозсупорандагон дар назди давлат, аз ҷумла пардохти пурра ва саривақтии андоз ба буҷети давлатӣ;
- тарзҳои ҳисобкунии андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ [2].

Маърифати андозӣ қобилияти қабули қарорҳои оқилона ва татбиқи тадбирҳои самарабахш дар соҳаи андоз мебошад. Донишҳои андӯхта дар соҳаи маърифати молиявӣ ва фарҳанги андоз яке аз омилҳои асосии некуаҳволии мардум дар оянда ба ҳисоб меравад.

Унсурҳои асосии маърифати андозӣ ва фарҳанги андози шахрвандон интизоми андозӣ мебошад, ки омӯзиши мунтазам, инкишоф ва назорати қобилияти маънавияи молиявӣ ва имконияти андозсупорандагонро дар бар мегирад [6,119]. Ба ақидаи Френсис Нитти, андозсупорандагон принсипҳои асосии андозбандиро, ки аз ҷумла таълимот дар бораи он ки андоз асоси рушди давлат ва некуаҳволии чома мебошад, дарк намеkunанд [7, 311].

Сабаб дар он аст, ки андозсупорандагон, маъмулан, на манфиати давлат ва талафоти

онро аз андозбандӣ, балки андозаи хавфи андозро ба ҳисоб мегиранд: то кадом андоза сатҳи андозбандӣ дар муқоиса бо муҷозоти он дар сурати саркашӣ намудан аз пардохти андоз баланд аст?

Сабабҳои саркашии оммавии андозсупорандагон аз андозбандӣ инҳоянд:

- бесуботии қонунгузорию андози Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- сатҳи нокифояи низоми иттилоотонӣ ва машваратдиҳии шахрвандон;
- нобоварии шахрвандон ба мақомоти андоз;
- мушкилоти масъулияти тарафайни иҷтимоии байни субъектҳои муносибатҳои андозӣ.

Саркашӣ аз пардохти андоз ғояи асосии баробарии андозсупорандагонро дар ҳуқуқи андоз вайрон менамояд, ба ҳуқуқвайронкунандагон бархилофи қонунгузорӣ аз ҳисоби ба зиммаи андозсупорандагони бомасъулият вогузор намудани маблағгузорию хароҷоти давлатӣ афзалиятҳои рақобатӣ медиҳад, зеро аз неъматҳои ҷамъиятӣ ҳар як фарди ҷомеа, аз ҷумла он нафароне, ки андоз намесупоранд, бархурдор мешаванд. Ҳамин тариқ, ҳуқуқвайронкуниҳои андозӣ на танҳо низоми бучети кишварро вайрон месозанд, балки бар хилофи манфиатҳои андозсупорандагоне мебошад, ки бо дарки масъулият уҳдадорию худро дар назди давлат иҷро менамоянд. Ҷанбаи мазкур дар кишварҳои хориҷа дар маркази таваҷҷуҳи доираи илмӣ қарор дорад. Масалан, профессори донишгоҳи Нидерландия С.Хемелс принсипи адолати андозиро дар ҳошияи муносибатҳои байни андозсупорандагон ва интизорӣ, ки дар заминаи чунин муносибатҳо ба вучуд меоянд, баррасӣ менамояд [8, 415].

Муаллиф як нуктаи муҳимро қайд менамояд, ки шахрвандон ба шарте, ки ҳамаи аъзои ҷомеа андоз супоранд, ба пардохти андоз омодаанд.

Омодагии андозсупорандагон барои ба дӯш гирифтани ҳама гуна гаронии андоз аз бисёр ҷиҳат аз он вобастагӣ дорад, ки дигарон гаронии андозро то кадом андоза ба дӯш мегиранд. Ҳамин тариқ, на танҳо тарси муҷозот, балки ҳисси ботинии адолатнокии тақсимот ва иҷрои воқеии уҳдадориҳои андоз аз ҷониби дигарон барои андозсупорандагон омили муҳими риояи ҳатмии қонунгузорию андоз мебошад. Дар ҳоле, ки аксари принсипҳои ҳуқуқи андоз ба субъектҳои ҷамъиятӣ (қонунгузор, мақомоти маъмурикунонии андоз) талабот пешниҳод мекунанд, принсипи адолати андозӣ, ба андешаи С. Хемелс, «пеш аз ҳама, ба зиммаи андозсупорандагон дар назди ҳамдигар уҳдадориҳо мегузорад». Андозсупорандае, ки дар доираи юрисдиксияи андози муайян қарор дорад ё фаъолият менамояд, ба низоми андози юрисдиксияи мазкур тобеъ мегардад, ва ҳамзамон, ҳуқуқ дорад аз дигар андозсупорандагон низ чунин тобеиятро интизорӣ дошта бошад. Дар ин замина, ҳуқуқвайронкуниҳои андоз ва суистифода аз ҳуқуқи андозӣ на танҳо манфиатҳои давлат, балки манфиатҳои андозсупорандагони бомасъулиятро низ ҳалалдор месозанд.

Андозсупорандагон фаъолияти худро тибқи принсипи ҳатмияти пардохти андоз амалӣ менамоянд. Бинобар ин, фаъолияти мақомоти андоз танҳо дар сурате самарабахш буда метавонад, ки агар андозсупорандагон ҳадди аксар талаботи қонунгузорию андозро риоя намоянд, ки дар натиҷа ба сатҳи баланди фарҳанги андоз расидани ҷомеа имконпазир мебошад. Шахсе, ки аз талаботи қонунгузорию андоз, ҳуқуқу уҳдадориҳои худ, инчунин масъулияти вайрон намудани меъёрҳои қонунгузорӣ огоҳ аст, новобаста аз ҳама гуна ҳолатҳои ҷойдошта андозро пардохт менамояд.

Вазифаи давлат – кафолати риояи принсипи адолати андозӣ, ҳимояи андозсупорандагоне, ки маҳдудияти андозии ҳуқуқ ва озодиҳои худро дарк намудаанд, аз андозсупорандагони бемасъулият мебошад, ки бо гирифтани ҳиссаи худ аз хизматрасониҳои ҷамъиятӣ аз пардохти андози дигарон манфиат мегиранд, вале ҳуқуқу озодиҳои худро маҳдуд кардан намехоҳанд. Чунин ҳимояро тавассути тақмили

қонунгузории андоз (масалан, рафъи норасоихо, номуайянӣ дар қонунгузории андоз) ва шартномаҳои байналмилалӣ, инчунин муҷозоти қатъии вайронкунандагони қонунгузорӣ амалӣ намудан мумкин аст.

Таъсири ҷузъи фарҳангии низоми андоз хеле назаррас буда, барои давлат пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкунии андоз назар ба маблағгузории чораҳои вобаста ба ошкорсозии ин ҳуқуқвайронкуниҳо ба мақсад мувофиқ хоҳад буд.

Дар ташаққули амсилаҳои рафтори андозӣ тафаккури миллӣ ва маърифати динӣ, ахлоқу анъана, камолоти шахрвандӣ, сатҳи маълумотноқӣ ва ғайра мақоми меҳварӣ доранд. Чунин ба назар мерасад, ки интиҳоби байни рафтори ҳуқуқӣ ва зиддиҳуқуқӣ дар соҳаи андоз на танҳо аз рӯи арзёбии иқтисодии манфиат ва хароҷоти кирдори зиддиҳуқуқии андозсупорандагон, балки бо омилҳои субъективии арзишӣ, аз ҷумла майл ба адолат, ки хоси аксари одамон аст, муайян карда мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки аксари коршиносон нобоварӣ ба мақомоти андоз ва дар сатҳи дахлдор иҷро нагардидани уҳдадориҳои онҳо, нокифоя будани корҳои фаҳмондадиҳии мақомоти андоз ва иттилоотони шахрвандонро, ки бидуни онҳо баланд бардоштани маърифати андози субъектҳои хоҷагидорро тасаввур намудан душвор аст, аз омилҳои асосии сатҳи пасти фарҳанги андоз мешуморанд. Таҷрибаи хоричӣ ва ватанӣ шаҳодат медиҳад, ки андешидани тадбирҳои зерин ба ташаққули фарҳанги андози ҷомеа мусоидат менамояд:

- ҷудо кардани сиёсати андоз аз тадбирҳои баланд бардоштани маърифати андозӣ ва ташаққули фарҳанги андозии шахрвандон ва ташкилотҳо;
- таваҷҷуҳ ба вазифаҳои дорои хусусияти пешгирикунанда – тарбиявии мақомоти андоз, мунтазам ба роҳ мондани кор бо андозсупорандагон дар самти дарки зарурати объективӣ ва ҳадафмандии иқтисодии андоз;
- машваратдиҳӣ ба андозсупорандагон аз рӯи масъалаҳои қонунгузории андоз ва тағйироти он;
- гузариш аз амсилаҳои фармонфармоии маъмурикунонии андоз ба шакли муносири ҳамкории иттилоотӣ бо андозсупорандагон;
- равиши “ба хавфнигаронида” – пурзӯр намудани таваҷҷуҳи (назорати) мақомоти андоз ба он андозсупорандагоне, ки дар фаъолиятҳои дараҷаи миёна ва баланди хавфи андоз мавҷуд мебошад;
- тавсеаи истифодаи хизматрасониҳои муколама дар речаи вақти воқеӣ бо андозсупорандагон тавассути барномаи электронии «Утоқи шахсӣ»;
- баланд бардоштани касбият ва беғаразии кормандони мақомоти андоз ба мақсади ташаққули муносибати мусбати ҷомеа ба фаъолияти онҳо;
- рафъи духурагиҳо дар тафсири муқаррароти қонунгузории андоз.

Ин ҷо саволе ба миён меояд, ки ин ва дигар тадбирҳо дар ҳамбастагӣ бо кӯшишҳои маъмурикунонии андоз дар самти ташаққули маърифати андозӣ ҳамчун ҷузъи фарҳанги андоз натиҷаи мусбат ба бор меоранд ё не?

Дар навбати худ, ин ҳолат масъалаи таъхирнопазирии самарабахшии раванди иттилоотони андозсупорандагонро дар кишвар ба миён мегузорад, зеро баланд бардоштани маърифати андозӣ яке аз унсурҳои ҳатмии тарбияи иқтисодиву ҳуқуқии онҳо мебошад.

Ташаққули фарҳанги андоз инчунин аз стратегияи андозӣ ва сиёсати андоз дар ҳамбастагӣ бо ислоҳоти низоми маориф, ки дар он баланд бардоштани маърифати молиявӣ иқтисодии шахрвандон бояд нақши ҳалкунанда дошта бошад, вобастагӣ дорад. Ташаққули фарҳанги андозии аҳолиро мебошад аз овони наврасӣ ҳамчун унсури ҳатмии таълими иқтисодию ҳуқуқӣ бо роҳи таъсис додани низоми ҳамаҷонибаи маърифати андозӣ шуруъ намуд. Танҳо бо ҳамин роҳ заминаи воқеии фарҳанги андозро, ки шартӣ зарурии

рушди давлат ва беҳтар намудани сатҳи некуаҳволии шаҳрвандон мебошад, ба вучуд овардан мумкин аст.

Ҷиҳати баланд бардоштани маърифати молиявӣ, аз ҷумла маърифати андозии шаҳрвандони кишвар ба мақсад мувофиқ аст, ки ба баҳши ҳатмии барномаи таҳсилоти давлатии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва миёна фанни маърифати молиявӣ ворид гардад, инчунин барои ҳамаи хоҳишмандон курсҳои омӯзишӣ ташкил карда шавад. Чунин ба назар мерасад, ки дар шароити имрӯза дар радифи омӯзиши фалсафа, таърих ва тарбияи ҷисмонӣ омӯзиши асосҳои маърифати молиявӣ, аз ҷумла тарзи пур кардани эълomiaҳои андоз ба мақсади татбиқи тарҳҳои андозӣ барои таҳсилот, банақшагирии буҷети оила, асосҳои сармоягузорӣ ва шиносӣ бо бозори коғазҳои киматнок ба мадди аввал мебарояд. Зеро идоракунии салоҳиятноки маблағҳои шахсӣ дар маҷмӯъ на танҳо ба баланд шудани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва устувории қобилияти харидории онҳо, балки таҳкими иқтисоди миллӣ оварда мерасонад.

Аммо, сарфи назар аз сатҳи нисбатан пасти фарҳанги андоз дар кишвар, ҳоло механизмҳои гуногуне таҳия мешаванд, ки ба оптимизатсияи равандҳои ҷамъоварии андоз нигаронида шудаанд. Рушди низоми андоз дар заминаи дигаргунии рақамӣ, татбиқи технологияҳои рақамӣ, барномаҳои дастрасии фосилавӣ ба иттилоот имкон медиҳад, ки раванди ҳисобкунӣ ва пардохти андоз ба таври автоматӣ оптимизатсия карда шавад. Инчунин, бояд қайд кард, ки дастрасӣ ба иттилоот дар баланд бардоштани маърифати андозии аҳоли, ки ба қабули қарорҳои асоснок ҳам дар сатҳи банақшагирии шахсии андоз ва ҳам дар сатҳи давлат мусоидат менамояд, нақши муҳим мебозад. Ба истилоҳи дигар, маърифати молиявӣ андозии шаҳрвандон самти афзалиятноки рушди иқтисодиёт буда, дар тамоми ҷабҳаҳои фаъолият ҳисси масъулиятшиносӣ, маданият бояд дар мадди аввал гузошта шавад, зеро ягон механизмҳои такмил додан ба андозаи шуури инсон таъсир расонида наметавонад.

Имрӯзо технологияҳои гуногуни рақамие, ки ба оптимизатсияи раванди маъмурикунонии андоз мусоидат менамоянд ва маҳзанҳои маълумот ҷиҳати пайгирии тартиб, муҳлат ва марҳилаҳои ҳисобкунӣ ва пардохти андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ кӯмак менамоянд. Мушкilotи асосӣ дар марҳилаи муосири рушди иқтисоди миллӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули маърифати молиявӣ ва фарҳанги андозии шаҳрвандони мамлакат мебошад.

Дар шароити имрӯза сатҳи фарҳанги андоз дар сатҳи нисбатан паст қарор дошта, аксар вақт шаҳрвандон аз доираи ҳуқуқи уҳдадорихои худ дар муносибатҳои андозӣ огоҳ нестанд. Бояд ба назар гирифт, ки вайрон намудани қонунгузории андоз дар баъзе ҳолатҳо боиси коҳиши назарраси воридоти андоз ба буҷет гардида, на танҳо ба заиф гардидани иқтисодиёти мамлакат, балки ба рушди нокифояи минбаъдаи ҷомеа ва дар натиҷа ба миён омадани даромадҳои аздастрафтаи буҷет оварда мерасонад. Дар баробари ин, набояд фаромӯш сохт, ки дар қонунгузории андоз, мутаассифона, далелҳои воқеии зиёдаравӣ (номутобикати арзиши хизматрасониҳо ба ҳаҷми неъматҳои ҷамъиятӣ) ҷой доранд, ки бо хароҷоти дорои таъсири омилҳои субъективизм ва монополизми давлатӣ дар соҳаи андоз ва пешниҳоди неъматҳои ҷамъиятӣ дар муносибатҳои андозӣ алоқаманд мебошанд.

Дар заминаи таҳлили усулҳои маърифати андозӣ ва фарҳанги андози иштирокдорони муносибатҳои андозӣ қайд кардан зарур аст, ки қадами аввал дар ин самт такмили қонунгузории андоз мебошад, ки татбиқи он тавассути амалигардонии тадбирҳои зерин имконпазир мегардад:

1. Ташаккули симои мусбати давлат. Ҷояи асосии ин иқдом дар он аст, ки амалҳои гуногуни давлат, аз қабили қонунҳо, амру қарорҳо набояд интизориҳои бардурӯғи мардуми кишварро ба вучуд оваранд, яъне ҳангоми ба тасвиб расидан ва мавриди амал

қарор гирифтани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд тавзеҳу тафсири муфасссали онҳо мавҷуд бошад. Айни замон, бинобар мураккабӣ ва номуайянии худ, қонунгузории андоз на аз ҳама ҷиҳат ва на барои ҳама фаҳмо мебошад. Вобаста ба ин, мақомоти қонунгузорро зарур аст, ки ба тафсири ҳамаҷонибаи санадҳои қонунӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намояд. Ҳамаи андозсупорандагон ба гирифтани маълумоти пурра оид ба қонунгузории андоз манфиатдоранд. Аксари баҳсҳои андозӣ аз он сабаб ба миён меояд, ки андозсупорандагон муқаррароти ин ё он меъёрҳои қонунгузории андозро ба таври худ дарк наметавонанд. Аз дигар тараф, фаъолияти мақомоти андоз дар сурате босамар мегардад, ки агар аксарияти андозсупорандагон қонунгузории андозро риоя кунанд.

2. Ташкили барномаи таълимию иттилоотӣ оид ба масъалаҳои андозбандӣ дар яке аз шабакаҳои асосии телевизионии кишвар. Ба мақсади беҳсозии робита бо ҷомеа баргузор намудани мусоҳибаҳо, нишастҳои матбуотӣ, таъсиси шабакаи мустақими ҳукуматӣ ва нашри паёмҳои иттилоотӣ аз манфиат ҳолӣ намебошад.

Яке аз воситаҳои муассири афзоиши воридоти андоз ба буҷети давлатӣ механизми амалисозии маҷмуи тадбирҳо дар самти ташаккули муҳити созгори рушди низоми андоз мебошад, ки маҷмуи ниҳодҳои қонунгузорӣ, иқтисодиву фарҳангиро дар бар мегирад. Ҷузъи иқтисодии муҳити мазкур фаъолияти субъектҳои хоҷагидорро тавассути воситаҳои сиёсати андоз вусъат мебахшад. Ҷузъи фарҳангии муҳити низоми андоз унсурҳои зеринро дар бар мегирад: огоҳии аҳоли оид ба масъалаҳои андозбандӣ, худшиносии касбӣ ва этикаи пешбурди соҳибкорӣ.

Ҳамин тариқ, ташаккули фарҳанги андозии андозсупорандагон, ки асоси онро риояи ихтиёрии қонунгузории андоз ташкил медиҳад, душвор ба назар мерасад. Фарҳанги андоз аз дарки муҳимияти пардохти андоз барои давлат ва ҷомеа (ҳамчун ҷузъи фарҳанги сиёсӣ) ва ҳуқуқу уҳдадорӣ худро донишмандони шаҳрвандон (ҳамчун ҷузъи фарҳанги ҳуқуқӣ) иборат аст, ки дар маҷмӯъ фарҳанги андозро ташкил медиҳад. Баланд бардоштани маърифати андозӣ ва фарҳанги андозии иштирокдорони муносибатҳои андозӣ бидуни дарки он ки андозсупоранда – шарикони давлат мебошад, ғайриимкон аст.

Дар ташаккули фарҳанги андоз муносибати боэҳтиром ба мушкilotи андозсупоранда омили муҳим ба ҳисоб меравад. Аз ин ҷост, ки самтҳои зерини рушди самарабахши фарҳанги андоз ба мақсад мувофиқ ба назар мерасанд:

1. Байни кишри васеи аҳолии кишвар баланд бардоштани эътимод ва аҳаммияти иқтисодии фаъолияти мақомоти андоз ҳамчун яке аз сохторҳои муҳим ва ояндадори давлатӣ.
2. Тақвият додани қори нозирони минтақавӣ мақомоти андоз дар маҳалҳои таҳти назорати онҳо ҷиҳати аниқ намудани маълумот дар бораи маҳалли ҷойгиршавии андозсупорандагон, мавҷуд будани объектҳои андозбандӣ, инчунин ошкор сохтани шаҳрвандони машғул ба соҳибкорӣ ғайриқонунӣ, гузаронидани қорҳои фаҳмондадиҳӣ ва тарғиботӣ дар байни аҳоли ва ғайра.
3. Ҳавасмандгардонии пардохти ихтиёрии андоз бо ёрии усулҳои иқтисодии маъмурӣ ва психологӣ. Баланд бардоштани сатҳи фарҳанги андозии ҳамаи иштирокдорони истеҳсолоти андозӣ бидуни истисно муносибатро нисбат ба аксари танзимгарони андоз тағйир медиҳад. Аз он ҷумла, усули муносибгардонии андозӣ ҳамчун усули аз ҷиҳати методологӣ муҳим барои андозсупоранда набояд аз ҷониби қормандони мақомоти андоз қирдори зиддиҳуқуқӣ арзёбӣ ва аҳдҳои хоҷагӣ, ки бо мақсади муносибгардонии андозӣ дар доираи қонун баста шудаанд, беасос дониста шаванд.
4. Таҳияи стратегияи ташаккули фарҳанги андоз. Набудани консепсияҳои мақсаднок оид ба баланд бардоштани маърифати андозӣ ва ташаккули фарҳанги андозӣ дар байни аҳоли боиси он гардид, ки истифодаи усулҳои мураккаби қанорагирӣ аз андозбандӣ аз

чониби андозсупорандагон ҳамчун қаҳрамонӣ арзёбӣ карда мешавад. Баланд бардоштани фарҳанги андозӣ бояд як стратегияи муайяно пешбинӣ кунад.

Ҳамин тариқ, тақмили усулҳои хизматрасонӣ ба андозсупорандагон, пешниҳоди шарҳу тавзеҳоти саривақтӣ ва муфассал ба муроҷиатҳои хаттии шаҳрвандон ба ташаққули муносибати мусбати андозсупоранда ба мақомоти андоз ҳамчун мақомоти давлатие, ки на танҳо ба манфиати тамоми ҷомеа, балки ба манфиати ҳар як шаҳрванд ғайрияти мебаранд, мусоидат менамояд. Танҳо дар ин сурат муносибатҳои эътимодноки байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон имконпазир мебошад.

Ҳамоҳангсозии муносиби манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон, ки ба барпо намудани муносибатҳои шариконаи миёни онҳо равона шудааст, заминаи мустақами фарҳанги андозро ташкил медиҳад. Он нукта ҷолиб аст, ки дар амалия муносибатҳои шарикона дар соҳаи андоз аз назари баъзе муҳаққиқон қомилан ғайриодӣ мебошад. Давлат дар шахси мақомоти андоз бо истифода аз механизмҳои гуногуни пардохти иҷбории андоз ҳама гуна норозигии андозсупорандагонро аз ҳисоби бартарики қудрат паҳш менамояд. Барои мақомоти андоз чунин равиш ҳалли нисбатан муваффақонаи масъалаи ҷамъоварии андозро таъмин менамояд.

Аз таҷрибаи ҳамкорики андозии давлат ва шаҳрвандон бармеояд, ки он дар заминаи принципи муносибатҳои омирона ташаққул ёфтааст. Яъне, ҷиҳати барпо намудани муносибатҳои мутақобилан судманди байни давлат ва андозсупорандагон бояд назари андозсупорандагон ба низоми андозбандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир дода шавад.

Пӯшида нест, ки мақомоти андоз оид ба уҳдадорҳои андозсупорандагон ва масъулияти онҳо қорҳои фаҳмондадиҳиро тақвият дода, аммо ба хароҷоте, ки аз ҳисоби андозҳои пардохташаванда мебошад, қам аҳаммият медиҳанд. Дарачаи эътимоди аҳоли ба мақомоти давлатӣ ба самарабахшии ғайрияти онҳо таъсири қиддӣ мерасонад. Яъне, «робитаи баръакс»-и байни андозсупоранда ва давлат заиф ба назар мерасад, ки самарабахшии ташаққули фарҳанги андозро қоҳиш медиҳад. Зарур аст, ки қорҳои тавзеҳотӣ доири ҳуқуқҳои андозсупоранда ва иҷрои вазифаҳои ба зиммадоштаи давлат тибқи қонунгузорики андоз минбаъд ҳам тақвият дода шаванд.

Баланд бардоштани фарҳанги андозии ҷомеа ва ба туфайли ин тақмили консептуалики амсилаҳои муосири маъмурикунонии андоз таҳқиқи омилҳои ҳавасмандгардонии рафтори андозсупорандагонро тақозо менамояд.

Дарки он ки муносибати андозсупорандагон ба пардохти андоз якранг намебошад, таҳлили дақиқ ва баррасии ангеҷаҳои гуногун дар самти риояи меъёрҳои қонунгузорӣ шарти муҳими гузариш ба амсилаи «шариконаи» маъмурикунонаи андоз ба ҳисоб меравад [3, 85].

Барои ташаққули фарҳанги андозии иштирокдорони муносибатҳои андозӣ қадами аввал даст қашидан аз хусусияти яктарафаи муносибатҳои байни мақомоти андоз, андозсупорандагон ва мушовирони андоз ва барпо намудани муносибатҳои шариконаи мутамаддин миёни онҳо маҳсуб меёбад. Зеро танҳо тавассути ҳамқорӣ ғайрияти самарабахши низоми андозбандиро таъмин намудан мумкин аст. Зарур аст, ки маърақа дар самти иттилоотии шаҳрвандон, таблиғи қонунгузорики андоз ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқи аҳоли дар соҳаи андоз тақвият дода шуда, ин қор бояд мунтазам, ҳадафмандона ва мутаносиб бо дарназардошти қишрҳои гуногуни аҳоли дар самти ташаққули фарҳанги баланди андозии шаҳрвандон ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳии консепсияи хизматрасонии иттилоотӣ ва тавзеҳотӣ ба андозсупорандагон дар шароити имрӯза аҳаммияти аввалиндараҷа қасб менамояд, зеро танҳо бо фарҳанги баланди андоз риояи интизоми андозӣ, қоҳиш додани сарқашии субъектҳои ҳоҷагидор аз пардохти андоз ва афзоиши даромади бучет имконпазир мебошад.

Набояд фаромӯш сохт, ки ҳама гуна тағйироти низоми андоз, ки ба рушди фарҳанги андоз ва маърифатнокии андозсупорандагон мусоидат мекунад, бояд дар заминаи рушди инноватсионии давлат ташаккул дода шавад, зеро низоми андоз фишанги тавоноии танзими ғайримустақими фаъолияти инноватсионӣ аст. Ҳамзамон, бояд эътироф кард, ки имрӯз, он дар сатҳи зарурӣ ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсиониро таъмин наменамояд.

Аз таҳлили гузаронидашуда ба хулоса омадан мумкин аст, ки фарҳанги андоз на танҳо дар рушди мутаносиби ҷомеа ва давлат нақши муҳим дорад, балки инчунин боиси коҳиши зухуроти манфӣ ва ҳаҷми иқтисоди пинҳонӣ низ мегардад. Зеро дар сурати ташаккули низоми босубот ва одилонаи андоз сатҳи иқтисоди пинҳонӣ ва саркашӣ аз пардохти андоз коҳиш меёбад. Мушкilotи арзёбии паёмадҳои сатҳи пасти фарҳанги андоз дар он зоҳир мешавад, ки он бояд на танҳо назариявӣ аз лиҳози таҳқиқоти сифр илмӣ баррасӣ карда шавад, балки ҷавҳари таҳияи сиёсати самарабахши иқтисодие доништа шавад, ки барои таҳияи роҳҳои рафти муаммои иқтисоди пинҳонӣ нигаронида шудаанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. *Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.* – Душанбе, 2020. – №636. – 103 с.
2. Авдеева В.А. Повышение налоговой грамотности и культуры участников налоговых правоотношений / Авдеева В.А. // Scientific Cooperation Center "Interactive plus". [Электронный ресурс] [Санаи муроҷиат: 20.01.2025].
3. Демин А.В. Совершенствование налоговой культуры как важнейшая предпосылка перехода к "партнерской" модели налогового администрирования / Демин А.В. // Вестник Казанского юридического института МВД России. Гуманитарные науки. – 2016. – №4 (26). – С. 81–85.
4. Касимов Д.О. Институциональные основы формирования и развития налоговой культуры: дисс. канд.экон.наук. 08.00.10 / Касимов Д.О. – Москва, 2012. – 168 с.
5. *Маълумоти ҳисоботи Ҷумҳурии Тоҷикистон андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.* – Душанбе, 2021. – 2024.
6. Морозова Г.В. Повышение налоговой культуры населения как способ борьбы с налоговыми правонарушениями / Морозова Г.В. // Российское предпринимательство. – 2009. – №3 (131). – С.118–123.
7. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки / Франческо Нитти: пер. с итал. – Москва: Изд. М. и С. Сабашниковых, 1904. – С. 309–316.
8. Hemels S. Fairness: A Legal Principle in EU Tax Law? // in «Principles of Law: Function, Status and Impact in EU Tax Law» / ed. by Cécile Brokelind. IBFD, 2014. P. 413 – 438.
9. *www.president.tj///Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.* – Душанбе, 2024. [Санаи муроҷиат: 09.01.2025]

REFERENCES:

1. *National Development Strategy of the Republic of Tajikistan for the period 2030.* – Dushanbe, 2020. – №636. – 103 pp.
2. Avdeeva V.A. Improving Tax Literacy and Culture of Participants in Tax Legal Relations // Scientific Cooperation Center "Interactive plus". [electronic resource] [date of appeal: 20.01.2025].
3. Demin A.V. Improving the Tax Culture as the Most Important Prerequisite for the Transition to a "Partnership" Model of Tax Administration // Bulletin of the Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Humanitarian sciences. - №. 4 (26). 2016. – PP. 81-85.
4. Kasimov D.O. Institutional Foundations of Formation and Development of Tax Culture: diss. cand. of econ. science. 08.00.10. – Moscow, 2012. – 168 pp.

5. *Reporting Data of the Tax Committee under the Government of the Republic of Tajikistan.* – Dushanbe, 2021 – 2024.
6. Morozova G.V. *Improving the Tax Culture of the Population as a Way to Combat Tax Violations* // *Russian entrepreneurship.* – 2009. - №3(131). – PP.118-123.
7. Nitti F. *Fundamentals of financial science* / Francesco Nitti: Trans. from Italian. – M.: Publishing house of M. and S. Sabashnikov, 1904. – PP. 309 – 316.
8. Hemels S. *Fairness: A Legal Principle in EU Tax Law?* // in «*Principles of Law: Function, Status and Impact in EU Tax Law*» / ed. by Cécile Brokelind. IBFD, 2014. PP. 413 – 438.
9. www.president.tj// *Message of the President of the Republic of Tajikistan His Excellency Emomali Rahmon “On Major Dimensions of Domestic and Foreign Policy of the Republic of Tajikistan”.* – Dushanbe, 2024. [electronic resource] [date of appeal: 09.01.2025]